

mi ve Aşar, Ankara 1948; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1956, VII, 230-231; Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 55, 82; İliber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Ankara 1987, s. 173; Abdülatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul 1990, s. 131-139; Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994, s. 88; S. Kamil Akar, "Osmanlı Maliyesinde Bütçe Uygulaması", *Osmanlı*, Ankara 1999, III, 565-570; *İhsâiyyat-Maliye: Maliye İstatistikleri 1885-1909*, Ankara 2000, s. 77-78; Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 2001, s. 51-52; Muharrem Öztel, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Maliyesi* (doktora tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 114-115; Halil İnalıcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rusumu", *TTK Belleten*, XXIII/92 (1959), s. 49-145.

AHMET TABAKOĞLU

ÖVÜNME

Övünme karşılığında kullanılan Arapça *fahr* ve aynı kökten türeyen *iftihâr* kelimeleri "bir kimsenin, mal ve mevki gibi kendi varlık bütünlüğünün dışındaki değerlere ve imkânlarla sahip olduğu için kendini övmesi" veya "kişinin kendisinde yahut ailesinde bulunan üstünlükler, şan ve şeref dolayısıyla övünmesi, böbürlenmesi" şeklinde tanımlanır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "fhr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "fhr" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "fhr" md.). Yine aynı kökten *tefâhür* "iki yahut daha çok kimsenin övünme yarışına girişmesi", *müfâhare* "bir kimsenin üstünlük ve meziyetlerini sıralayarak bunlarla başkasıyla üstünlük yarışı yapması" anlamına gelmektedir (*Kâmus Tercümesi*, "fhr" md.). **Temeddüh** ve **mübâhât** kelimeleri "övünme", **ihtiyâl** "kibirlenme, böbürlenme", **tebâhî** de "üstünlük yarışına girişme" mânasında kullanılmaktadır. Son kavramın geçtiği bir hadiste, "İnsanların mescidler konusunda birbirine karşı üstünlük yarışına girişmeleri (tebâhî) kıyamet alâmetlerindendir" buyrulmuştur (*Müsned*, III, 134, 145; Nesâî, "Mesâcid", 2; Ebû Dâvûd, "Şalât", 12).

Câhiliye ahlâkının en temel kavramlarından olan övünme Câhiliye edebiyatının başlıca konularındandır. Câhiz'e göre milletler arasında övünmeye en düşkün olanı Araplar'dır (Cevâd Ali, IV, 307). Câhiliye insanı ve özellikle Câhiliye şairi yiğitlik, mertlik, cömertlik ve zekâ gibi üstünlükleriyle, kendi kabilesinin asaleti, cömertliği ve cesareti, hatta saldırganlık ve kan dökücülüğüyle övünür, aynı şekilde başkalarını yermekten de büyük bir zevk alırdı (meselâ bk. Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, s. 115,

178; Cevâd Ali, IV, 291-299, 307-308; Han-nâ el-Fâhûrî, s. 9-22). Tekâsür sûresinin (âyet 1-2) yorumu münasebetiyle tefsirlerde bildirildiğine göre (meselâ bk. Şevkânî, V, 575-576) Câhiliye Arapları mal, evlât ve akrabalarının çokluğunu, soylarının asaletini şeref sebebi sayar ve buna öylesine önem verirlerdi ki mezarlıklara gider, ölmüş akrabalarının kabirlerini gösterir, onların çokluğuyla da övünürlerdi.

Kur'an-ı Kerim'de dört âyetle fahr kökünden kelimeler geçmektedir. Bir âyetle (el-Hadîd 57/20) dünya hayatının oyun, eğlence, gösteriş ve insanlar arasında bir övünme (tefâhür), mal ve evlâtta çokluk yarışından ibaret olduğu belirtilmektedir. Diğer bir âyetle (Hûd 11/10), Allah'ın bazı sıkıntıları kendisinden uzaklaştırıp bir nimet tattırmasına bakarak bundan dolayı şımarıp kendini övmeye kalkışan tipler (fahûr) eleştirilir. Nisâ sûresinde (âyet 36), "Allah'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın" buyrulduktan sonra ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın ve uzak komşuya, yakın dostlara ve yollara iyilik edilmesi istenmekte; ardından Allah'ın kendini beğenen (muhtâl) ve övünüp böbürlenlen (fahûr) kimseleri sevmediği bildirilmekte; bu suretle insanın, sayılan iyilikleri kendi gururunun tatmini ve bir övünme aracı olarak yapmasının yanlışlığına işaret edilmektedir. Lokmân sûresinde de (âyet 18), "Şüphe yok ki Allah kendini beğenen ve övünüp böbürlenlen kimseleri sevmez" buyrulmakta, ardından kaçınılması gereken olumsuz davranışlardan örnekler verilmektedir. Bu örneklerin özellikle kendini beğenmişlerin başka insanları aşağılayıcı tutumlarından seçilmiş olması ve bunların Allah'ın sevgisinden mahrum kalacakları uyarısında bulunulması Kur'an'ın insan onuruna verdiği değeri göstermektedir.

Hadislerde övünmenin Câhiliye döneminden kalma kötü bir huy olduğuna dikkat çekilir. Bir hadiste insanları nesepleri dolayısıyla yermeye, yağmur yağsın diye yıldızlardan medet umma ve ölü için yüksek sesle ağlayıp ağıt yakma ile birlikte asaletiyle övünme de Câhiliye devrinden kalma âdetler olarak zikredilmiştir (*Müsned*, V, 342-344; Müslim, "Cenâ'iz", 29). İçkinin henüz yasaklanmadığı dönemde ensar ve muhacirler içki içip sarhoş olunca birbirlerine karşı üstünlük ve asaletleriyle övünme yarışına girmiş, sonunda tartışma kavga dönüşmüş ve bu olay üzerine içki içmeyi yasaklayan âyet inmiştir (*Müsned*, I, 181, 186). Hz. Peygamber'in eşlerinin de birbirlerine karşı övündüklerini anlatan ha-

disler vardır. Zeyneb bint Cahş, kendisinin nikâhının Allah tarafından semada kıyıldığı söyleyerek (el-Ahzâb 33/37) Hz. Peygamber'in diğer eşlerine karşı övünürdü (*Müsned*, III, 226; Buhârî, "Tevhîd", 22; "Tefsîr", 33/16). Diğer bir hadiste Hafsa'nın Safiyye'yi yahudi asıllı olduğunu söyleyerek üzdüğü, Resûl-i Ekrem'in Safiyye'ye bir peygamber sülâlesinden geldiğini ve peygamber eşi olduğunu, dolayısıyla Hafsa'nın kendisine karşı övünmekte haklı sayılmadığını hatırlatarak onu teselli ettiği, Hafsa'ya da, "Allah'tan kork" dediği anlatılır (*Müsned*, III, 26; Tirmizî, "Menâkıb", 63).

Hz. Peygamber, Câhiliye toplumunun bencillik ve asabiyet ruhundan kaynaklanan kötü geleneklerini ortadan kaldırma-ya büyük önem vermiş, atalarla övünmeyi yasaklamış (meselâ bk. *Müsned*, I, 301), Allah'ın Câhiliye döneminde olduğu gibi insanların birbirlerini aşağılamaları, atalarla övünmeleri âdetini ortadan kaldırdığını açıklamış ve, "İnsanlar arasında erdemli müminler de âsi günahkârlar da bulunabilir. Bütün insanlar Âdem'in çocuklarıdır; Âdem de topraktan" diyerek inanç ve yaşayış farklarının insanların var oluştaki eşitliklerini değiştirmeyeceğine işaret etmiş ve Allah katında insanların bu değerlerini korumalarının Câhiliye devrinden kalma övünme huyunu bırakmalarına bağlı olduğunu belirtmiştir (*Müsned*, II, 361, 524; Ebû Dâvûd, "Edeb", 111; Tirmizî, "Menâkıb", 74). "Birbirinize karşı alçak gönüllü olunuz, kimse kimseye karşı övünmesin" meâlindeki hadis (Müslim, "Cennet", 64; Ebû Dâvûd, "Edeb", 40) bu hususta takınılması gereken tutumun özlü bir ifadesidir.

Bazı hadislerden kişinin kendi peygamberiyle ve bazı olaylarla (Tirmizî, "Edeb", 40), kendi mesleğiyle (*Müsned*, III, 42, 96) iftihar etmesinin şöret elde etme amaçlı taşımaksızın (a.g.e., V, 234; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 24) savaşta gösterdiği yararlılıklardan yahut yaptığı hayırlardan dolayı memnuniyet ifade etmesinin (*Müsned*, V, 445, 446) sakıncalı olmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Yûsuf'un göreve liyakatini ifade etmek için Mısır kralına, "Beni ülkenin hazinelerine tayin et, çünkü ben -onları- çok iyi korurum ve bu işi bilirim" demesi de (Yûsuf 12/55) bu çerçevede değerlendirilmiştir (İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhakî, s. 99). At saklamanın Allah yolunda olursa iyilik ve ecir, başkasına ihtiyaç duymamak için olursa koruyucu imkân, müslümanlara karşı gösteriş yapmak ve böbürlenmek için olursa günah sebebi sayılacağını bildiren hadis (*el-Muvaţta'*, "Cihâd",

3; Buhârî, "Şübr", 12; "Cihâd", 48) diğer maddî imkânlarla ilgili olarak da yol göstericidir. Resûlullah'ın, Allah tarafından peygamberler içinde sadece kendisine verilen bazı ayrıcalıkları sıralarken her defasında, "Bunları övünmek için söylemiyorum" demesi (*Müsned*, I, 5, 301; Tirmizî, "Menâkıb", 1; İbn Mâce, "Zühd", 37), insanın övünme niyeti taşımaksızın memnuniyet ifadesi olarak mazhar olduğu nimetleri anlatmasında sakınca bulunmadığını belirtmektedir. Başta kibir olmak üzere bencillik iddiası taşıyan her türlü davranışı yasaklayan, dünya hayatında mal mülk, evlât, makam ve mevki gibi imkânların insanlara birbirlerine karşı övünmek, Allah'ın haram kıldığı yerlerde kullanmak için değil Allah rızasına ve insanların faydasına uygun biçimde değerlendirilmek için verilmiş birer imtihan aracı olduğunu anlatan âyet ve hadisler de bu tür imkânlardan dolayı övünmenin yanlışlığını göstermektedir. İslâm ahlâk literatüründe övünme konusu genellikle kibir, ucb, tevazu gibi konular içinde ele alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 1, 5, 181, 186, 301; II, 361, 524; III, 26, 42, 96, 134, 145, 226; V, 234, 342-344, 445, 446; İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Meâsîn ve'l-mesâvî* (nşr. Muhammed Süveyd), Beyrut 1408/1988, s. 99; Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut, ts. (Mektebetü dârî'l-beyân), s. 115, 178; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 304-305; Şevkânî, *Fet-hu'l-kadîr*, Beyrut-Dimaşk 1412/1991, V, 575-576; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 291-299, 307-308; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Fahr ve'l-hamâse*, Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 9-22.

MUSTAFA ÇAĞRICI

ÖZ, Tahsin (1887-1973)

Müzeci.

İstanbul Çarşamba'da doğdu. Babası Mehmet Şükrü Efendi, annesi Hüsnîye Hanım'dır. İlköğrenimini Çarşamba'da Benlîzâde Sıbyan Mektebi'nde yaptıktan sonra Vefa Mülkiye İdâdisi'ne girdi (1899). Mezuniyetinin ardından Maarîf Nezâreti Evrak Kalemî'nde memurluk yaparken İstanbul Dârülfünunu Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Âsâr-ı Atika müzelerine muhasebe memuru tayin edilerek müzeciliğe başladı. Müzede müdür muavini olan Edhem Hamdi Bey'in 1923 yılında bu görevinden ayrılması ile yerine Tahsin Öz getirildi. Topkapı Sarayı müzeye dönüştürülüp İstanbul

Tahsin Öz

Âsâr-ı Atika Müzesi yönetimine devredilince saray personelinden hazine müdürü unvanıyla burada görev yapan Refik Bey de 1928'de emekli olunca Tahsin Öz, Topkapı Sarayı Müzesi müdürlüğüne getirildi ve bu görevini yaş haddinden emekliye ayrıldığı 1953 yılına kadar sürdürdü. Topkapı Sarayı'ndaki hizmeti sırasında saray yeni baştan müze halinde düzenledi. Osmanlı padişahlarının terketmesinden sonra kendi haline bırakıldığı için harap olan sarayın onarımını o günlerin dar imkânları içerisinde gerçekleştirdi. Saray eşyalarının, hazinenin envanterini hazırladığı gibi müze kataloglarını iki ayrı dilde yayımlattı. Depolarda bulunan pek çok eseri ortaya çıkararak teşhir etti. II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine saraydaki eserlerin bir bölümü koruma amacıyla Niğde'ye gönderilmişti. Savaşın ardından eserlerin yeniden getirilmesi ve sergilenmesi konusunda büyük çaba sarfetti. Ayrıca Edirne'de Osmanlı-Rus savaşı sırasında harap olan Edirne Sarayı'nda 1950'li yıllarda küçük çapta da olsa kazı çalışmaları yaptırdı. 1946-1948 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sanat Tarihi ve Tarih Bölümü öğrencileri için Osmanlı sanatı ağırlıklı seminerler düzenledi. Türk Tarih Kurumu ve Alman Arkeoloji Enstitüsü üyeliklerine seçildi. Topkapı Sarayı Müzesi müdürü iken İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin tabii üyesi olan Tahsin Öz, Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu oluşturulunca 1951'de bu kurulun üyeliğine getirildi. Emekliye ayrıldıktan sonra İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nde eski eserler müşaviri oldu. 1956'da seçildiği Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu başkanlığını 1969'da bıraktıysa da üyelik görevini sürdürdü, 1973'te üyelikten de ayrıldı. 21 Eylül 1973'te vefat etti.

Eserleri. 1. *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi* (İstanbul 1933). Üzerinde yazmasına ait bir kayıt bulunmayan, Türkçe ve İngilizce (İstanbul 1936) basılmış bu kita-

bin Tahsin Öz tarafından yazıldığı bilinmektedir. 2. *Zwei Stiftungsurkunden des Sultans Mehmet II. Fatih* (İstanbul 1935). Türkolog P. Wittek ile birlikte açıklamalarla yayımlanması düşünülen Fâtih Sultan Mehmed'in iki vakfiyesi bir anlaşmazlık yüzünden Wittek aradan çekilince açıklama konulmadan faksimile olarak Wittek'in Almanca önsözüyle basılmıştır. 3. *Mimar Mehmed Ağa ve Risale-i Mimariye* (İstanbul 1944). 4. *Türk Kumaş ve Kadife-leri* (XV-XVI. yüzyıl, I, İstanbul 1946; XVII-XIX. yüzyıl, II, İstanbul 1951). Eser İngilizce'ye çevrilmiştir (Ankara 1950). 5. *The Topkapı Sarayı Museum 50 Masterpieces* (İstanbul 1952). 6. *Hırka-i Saadet Dairesi ve Emânât-ı Mukaddese* (İstanbul 1953). 7. *Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmed II'ye Ait Eserler* (Ankara 1953). 8. *Turkish Ceramics* (İstanbul 1955). 9. *İstanbul Camileri* (I-II, Ankara 1962-1965).

İlk yazılarını Tahsin Şükrü adıyla yayımlayan Tahsin Öz'ün ilmi makaleleri *Gecit-Reviev*, *Arkitekt*, *Türk Tarih Kurumu Belleteni*, *Güzel Sanatlar Dergisi*, *Ars Islamica*, *The Journal of the Palastina Oriental Society*, *Tarih Vesikaları*, *Türk Tarih-Arkeologiya Dergisi*, *Vakıflar Dergisi*, *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferanslar*, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* ile Türk tarih kongrelerine sunulan tebliğler arasında nesredilmiştir. Bunun yanı sıra *Yedigün*, *Aylık Ansiklopedi*, *Mensucat Meslek Dergisi*, *İstanbul* (Halkevleri dergisi), *Panorama*, *Radyo*, *Resimli Tarih Mecmuası*, *Türk Hazinesi*, *Tarih Konuşuyor*, *Tarih Dünyası*, *Yeni Tarih Dünyası*, *Yeni İnci*, *Türk Dili*, *La Turquie Kemaliste*, *La Turquie Moderne*, *Türkiye*, *Ülkü* ve *Yapı* dergilerinde, *Cumhuriyet*, *Tan*, *Tanin*, *Vatan* ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde de çeşitli yazıları bulunmaktadır. Tahsin Öz'ün müzecilik hâtıralarından oluşan *Hayatım* adlı anıları Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Ahmet Menteş'in gayretleriyle yayımlanmıştır (İstanbul 1991).

BİBLİYOGRAFYA :

Tahsin Öz, *Hayatım*, İstanbul 1991; Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Cumhuriyet Devri Müzecilerinin Piri Tahsin Öz (1887-1973)", *Tercüman Gazetesi*, İstanbul 24 Eylül 1973; Erdem Yücel, "Tahsin Öz'ün Hatırası", *TTOK Belleteni*, XLI/320 (1974), s. 17-20; Semavi Eyice, "Tahsin Öz (1887-1973)", *TTK Belleteni*, XXXVIII/152 (1974), s. 709-732; a.mlf., "Öz, Tahsin", *DBİstA*, VI, 196-198; Mahmut H. Şakiroğlu, "Tahsin Öz Bibliyografyası", *TTK Belleteni*, XXXVIII/152 (1974), s. 733-749.

ERDEM YÜCEL